

Természetesen, autonómia van az értékek tanításában is, a nevelő munka módszerében is. Minden nevelésnek két alapmódszere van: 1. A dolgok megértése, 2. az akaratnak az értékek felé irányítása. A módszernek is két formája van: 1. megértő vagy megértető, 2. normatív. Így a nevelés egyik feladata a *megértés*, vagy Böhm szavai szerint: a „*be-látás*“, az ismerő alany és tárgy azonosulása; a másik a *cselekvés*, amikor a növendék magáévá teszi a megismert értékeket. Még ide tartozik szubjektív elemként a tanulói magatartás a nevelő személyéhez való viszonyában. A nevelésnek emberinek és tárgyilagosságnak kell lennie. A kettő szerencsés egyesítése adja meg a pedagógiai valóságnak azt a szilárd alapot, amely alkalmas az értékek megőrzésére és továbbfejlesztésére. Mindezek az összetevők igazolják, követelik a nevelés autonómiáját, meghatározva, elkülönítve a nevelés speciális területét, céljait, módszereit, személyi és tárgyi alapjait.

Ha a mai szemléletünkkel értékelnünk akarjuk Varga Béla autonóm pedagógiai törekvéseit, elmondhatjuk róla, hogy Varga ebben *egyszempontú* kívánt lenni a morálpedagógia, a kísérleti pedagógia, a kultúrpedagógia (pedagógiai filozófia), a szociálpedagógia, a gyermektudomány és gyermeklélektan, és még sok más nevelést meghatározó szempont és szemlélet között. Ebben a kísérletben azonban nem tudott szabadulni a korra jellemző ún. „szellemfilozófia“ dogmáitól, a filozófiai lélektan formális tételeitől sem, még ha felvette is a kísérleti lélektan egyes nevelést meghatározó eredményét is, sokszor transzcendens filozófiai, ismeretelméleti területen kötött ki — még metafizikai elemeket is felhasznált teológiai indíttatású tudományos érdeklődésében —, s ez kétségtelenül korlátait jelentette elméleti rendszerének. Követte ebben mestere, Schneller István eszmevilágát. Kísérlete ugyan egyedülálló a hazai pedagógiai irodalomban, de ebben benne van befelé forduló, elmélkedő, önvizsgáló etikai egyénisége. Törekvése az volt, hogy a századforduló és az utána következő évek sokszínű és vonatkozású, részleteiben egyoldalú pedagógiai, szociálpedagógiai, filozófiai, pszichológiai, biológiai és más tudományok köréből kiemelje a pedagógiát mint tudományt, amelynek sajátos tárgya, területe, célja van, ha módszereiben, igazolásának kiindulásában, okfejtésének indoklásában nem is önálló.

Benczédi Ferenc

EGYHÁZTÁRSADALMI EGYESÜLETEK KÜKÜLLŐDOMBON

Küküllődombó, Dicsőszentmárton tőszomszédságában, a Kisküküllő jobb partján fekszik, három oldalról hegyektől körülvéve. Ezt a vidéket, amely csaknem 40 falut foglal magában, a *Vizmellék* névvel illették, a hagyomány *Kutas Völgynek* vagy *Kutak Völgyének* is nevezte. Dom-

bó neve valószínűleg a szláv „dobovó“ szóból származik, jelentése: *tölgyes*.

A település helye eredetileg a nyugatabbra eső Királyfalva felőli völgyben, a *Nyergesek* és a *Hangás* elnevezésű domboktól körülvevett völgyben volt. A hagyomány azt tartja, hogy a második tatár betörés alkalmával (az 1600-as években) a falu elpusztult, és a jelenlegi, településre alkalmasabb völgyben épült újra. Azt a völgyet, ahol eredetileg a falu volt, ma is „Kisdombó“-nak nevezik. A falu lakossága jobbágy nép volt, felszabadulásuk idején öt földesúrnak szolgáltak, kiknek kisebb birtokaik voltak Dombón, de egyikük sem lakott ott.

A falu és az egyházközség megalakulásáról nem maradt fenn írott emlék. A marosvásárhelyi levéltárban őriznek egy lajstromot a Kisküküllő völgyi településekről, mely szerint az egész völgy le Balászfalvaig (régi Küküllőszeg) régi székely település volt; legrégebb Küküllővár a XIII. század első feleből. Ez a lajstrom Dombót együtt említi Di-csőszentmártonnal 1278-ból. A falu népe 1568 után az unitárius reformáció híve lett, lakóinak nagy többsége ma is unitárius. Az egyházközség 17. századi létezésére utaló levéltári adat szerint 1629-ben Dombó unitárius lelkesze Toroczka Gergely¹. Templomáról, kegyszereiről és harangjairól Útő Lajos lelkész feljegyzéseiben a következő adatok találhatók:

„... a régi templom pädimentuma cserefa talpára jegyzett esztendő száma 1696“. Egy aranyozott ezüst kehely, mely a szakertők szerint a 14. századból való, felirata: „Sepultrum Domini. Maria ora pro nobis“². Egy óntányéron a következő felirat szerepel: „A dombói ecclae, Árkosiné asszon 1691“; a keresztelő ónkannán olvasható: „Pálfi Ilona ajándéka 1692“³. A toronyban levő három harang közül a legkisebbik a 15. századból való, rajta ószláv írással ez áll: „Az Atya megbízásából, a Fiú tiszteletére, a Szentlélek segítségével“.

Az 1747. november 29-én tartott püspöki vizitáció a dombói templomról ezeket jegyezte fel: „A templomnak penig egy része bolthajtásos, más része mennyezetes, pädimentuma deszka, predikáló szék kő s veluma is van, fedele sendelyes. Kőtorony van és abban két harang“⁴. A jelenlegi templom 1867-ben épült.

A jobbágyságból való felszabadulása után a magára maradt nép, ha nem akart lemaradni a környékbeli falvaktól, kénytelen volt minden szükségletéről maga gondoskodni. A tagosítatlan, nehezen megmunkálható földjei, a létfenntartásért folytatott kemény munka és küzdelem szorgalmassá, takarékosná és egymást segítő emberekké nevelte; ugyanakkor összefogó értékeinek felismerésére és azok megvalósítására serkentette. Ennek tudható be, hogy a magára utalt dombói nép nemcsak templomát és iskoláját tartotta fenn, de megerősödött benne egy alkotó közösségi tudat, mely 1840—1890 között, Nagy József és Útő Lajos lelkészek, valamint Kisgyörgy József és József Dénes kántortanítók idejében, létrehozta a vallásos és kulturális élet fejlődését szolgáló egyesületeket. A 19. század közepén Dombón már létezett mértékletességi egyesület (tagjai kimondták, hogy a szervezetet romboló tömény italt nem isznak), megalapították a környék első óvodáját, volt énekkara, ifjúsági egyesülete, olvasó köre, temetkezési társulata. Iskolája pedig olyan jó hírű volt, hogy más falvakból is sokan jártak oda.

Hogy a külső épülésnek nem maradt el a belső épülésre gyakorolt jó hatása, erre utal Gyárfás Elek jötevő által a lécfalvi református egy-

házközségnek tett adománylevelében található alábbi megállapításai a dombói községről:

„Ezen ajánlatom után kérem a tisztelt községi egyházi tanács gyűlését szíveskedjék Küküllő megyében Dombó nevű községben, unitárius hitfelekezetű magyar lakosokra vonatkozó észrevételemet meghallgatni. Az említett községbeli lakosok hihetőleg derék lelkészüket bölcs utasításait követve, oly életet és társadalmi modort sajátítottak el, hogy azt örömmel lehet látni. A műveltségben előhaladtak, nem kívánnak senkinek rosszat; szántó, kaszáló, szőlő és erdő részleteik területeiben a tulajdonokon kívül más senki, egy hajszálnyihoz sem nyúl, s nem vág; gabona termő határok meredek s oldalas fekvésű, hegyes, de szorgalmas munkásságok s józan életfolytatásuknál fogva a lakosok helyzete jó; mindenki egymás irányában őszinte felebaráti indulatot tart fenn; irigység köztök nem létezik, rágalmat sem községükből máshová, sem máshonnan községükbe bé nem visznek. Magaviselete idegenek felé találkozás alkalmával, bármilyen rangú-rendű, nemzetű vagy hitfelekezetűek is legyenek azok, lekötelező⁵⁵. A lécfalvi református lelkész az adománylevelé másolatát 1873-ban megküldte Útő Lajos dombói lelkésznek, aki azt az egyházközség jegyzőkönyvében örökítette meg. Az a'bbiakban ismertetjük a múlt század közepétől létesült egyesületeket.

1. Az *énekkar*, mely meghatározó szerepet töltött és tölt be Dombó vallás-erkölcsi és kulturális életében, Kisgyörgy József fiatal kántortanító kezdeményezésére 1842-ben létesült. Kezdetben sok nehézséggel kellett megküzdenie, a falu nehezen fogadta be, tagjait csúfondárosan „kódus énekesek“-nek nevezte. Nyolc év munkája és kitartása kellett ahhoz, hogy megszilárduljon. 1850-től már életképes egyesületté nőtte ki magát. Az énekkar jegyzőkönyvében, melyet 1872-ben kezdett vezetni a kántortanító, többek között ezeket találjuk: „Az embert elevenítő isteni szikrának, a léleknek megvannak sajtáságos kívánalmái; ezek ösztönzik az embert minden szép és jó tettekre. Nagy hiba volna e nemes ösztönt az embernek önmagában elfojtani, vagy önmagának s az emberiségnek nagy kárára, a szép tehetségnek, amivel Isten megáldotta az embert — rossz irányt adni. Ellenben szép és dicső dolog művelni nemesebb részünket, a lelket, s azt fogékonyra tenni a szépre és jóra, s hátat fordítani az erkölcsrontó nemtelen időtöltésnek, munkától üres óráinkat nemesebb, lelket művelő élvezetekre használni fel. E szent cél lebegett előttünk is, midőn alól írottak komolyan elhatároztuk e folyó 1872-ik évben július hava 24-én, hogy egyesüljenek az önművelésre, mivel többet tehet az egyesített akarat és erő e tekintetben is, mint egyeseknek félrevonuló munkássága. Most egyelőre „Önképző énekes társulat“ név alatt foglalkozunk kiválólag énektanulással; ezt tesszük munkától üres óráinkban, jelesen: vasárnapokon a délutáni órákban, a téli időben pedig az estvéli órákban. Hogy e szépre és jóra irányzott egyesület ne legyen hasonló az ellobogó szalmatűzhez, hanem legyen állandó és mindig gyarapodó, e végre szükséges, hogy e társulatnak legyen egy kis anyagi vagyona is; ennek megalapítására ezennel kötelezzük magunkat, hogy e végre ez évben november hó 1-ső napjáig személyként fizetünk 1-ször készpénzt 2 frt-t, 2-szor két veder mustot, 3-szor egy véka rozsot. E vagyon kezelésére ki fog neveztetni évenként a társulat kebelésből két-két gazda; ezek kötelesek lesznek a társulat határozata szerint kezelni az alapítványt, és a meghatározandó napon számolni arról. Alól írottak kötelezik magokat,

hogy a társulatnak tíz évig tagjai lesznek, s addig a vagyonból személyes céljaikra, szükségégeikre semmit el nem vesznek“.

Az énekkar alapszabályzata a következő hét pontból állott:

„I) Kötelesek a társulati tagok a többség által meghatározandó tanulási vagy gyakorlási órákon pontosan megjelenni.

II) Kötelesek továbbá a halott temetéseken megjelenni: a) ha a társulati tagok házi családjának van halottja; b) köteles megjelenni minden társulati tag bárki temetésén és bárhol történjék az, ha a társulati tagok többsége elhatározza az ottani megjelenést.

III) Ha valamely temetésen vagy más alkalommal is megjelenő társulati tagok szolgálata díjaztatnék, azon összeg minden levonás nélkül a közös pénztárba tétetik.

IV) A társulat vagyonát kezeli egy-egy évre választott két egyén, azok a társulat gazdái s azon évben, melyre megválasztottak, kötelesek a társulatnak minden ügyeit lelkiismeretesen kezelni és sáfárkodásuk végével a társulat vagyonáról elszámolni.

V) Ha valamely tag az erkölcsiséget sértő bűnt tenne, mely által társulatunkra is homályt vetne, a társaságból örökre kirekesztetik. Úgy szintén az is kirekesztetik, ki a társulati szabályokat meg nem tartva, azok ellen vétve, a reá szabott büntetést megfizetni nem akarná, s a társulat gazdáit maga ellen törvényeli eljárásra kényszerítené.

VI) A rendkívüli gyűlésekbe kör-cédulával hivatnak meg a tagok, mit minden tag az utána következő tagtársnak azonnal átadni köteles, ha nem teszi egy óra alatt, büntetése 25 kr.

VII) Társulati jogát nem ruházhatja egy tag is más idegenre“.⁶

A társulat évtizedre alakult, s amikor lejár, a közös vagyon sorsáról döntenek: vagy kiosztják egyenlően a tagok egymás között, vagy valamilyen, a közösség előmenetelét szolgáló célra fordítják.

A társulat célja nemcsak az énektanulás, hanem az önművelés is: a közösségben való viselkedés, egymás iránti tisztelet és békesség szellemének az erősítése. Erre mutat az is, hogy időközben az alapszabály ilyen határozattal módosult: „Minden tag köteles magát illedelmesen viselni, gyűlésekben a sértegető szavaktól magát megóvni, ha valaki ez ellen vét, s gyakori veszekedésével a gyűléseket zavarja, az olyan tagot a társulat többsége kirekeszti kebeléből“.

Az énekkar újraalakulásáról ezeket olvashatjuk a jegyzőkönyvben: „Hogy az 1872-ben tíz évre alapított éneklő és önképző társulat jó hatást tett kicsiny egyházunkban, úgy a társulati tagokra, valamint egyházunk más tagjaira is, sőt merjük állítani, hogy kivétel nélkül az egész egyházra is, annak világos jele az, hogy a társulatunk tagjai nem hidegültek meg a társulati eszme iránt, sőt komolyan elhatározták: ismét megújítani a társulatot egy évtizedre, — világos jele az eszme életrevalóságának, hogy a társulat tagjai nem apadtak számban, hanem számos ügybuzgó tagokkal szaporodtak“.

A szellemi és lelki erősödés mellett az anyagi gyarapodásra is gondja volt a társulatnak: pénzzel, borral és gabonával rendelkeztek, melyet a tagok adtak össze. Ezenkívül előadásokat és táncmulatságokat is rendeztek minden évben. Ez a vagyon, amelyből fedezték a kiadásokat, tíz évig oszthatatlan volt. A megmaradt pénzt betették a helyi Hitelszövetkezetbe, hogy gyarapodjék, a gabonát és a bort kiadták kamatra. A tized lejárta után a társulat gazdái kiszámították a közös vagyon egy tagra: eső ré-

szét és a tagok között kiosztották, de legtöbb esetben az egyházközség javára fordították.

Az énekkar működését az első világháború szakította félbe, de 1919. április 27-én már újra szerveződik. Az új karnagy, a dombói születésű Miklós János, ezekkel a gondolatokkal indítja a jegyzőkönyvet:

„Elnémult a harci zaj. Az utána következő időszak elnémitására törekszik mindennek, ami magyar. Ilyen szomorú időre esik dalkörünk 8. ciklusának megalakulása. A háború utolsó hullámai még nagyon érezhetőek mindenkiben s ólomsúlyként nehezedenek az emberi kedélyekre. De a kebel mélyén lappangó érzelmeket elfojtani nem lehet. Dalban tör ki az, ha búsan, bánatosan is. Hogyan tudna hát ez az oly szép múlttal dicsékvő dalkörünk felbomlani? Nem, ez elképzelhetetlen valami. Ha valaha szükség volt az újra alakulásra, most igazán százszorosán szükség van arra. Ha eddig oly szépen tudott dolgozni, áldozni a kultúráért, műveltségért, most még kétszerezett szorgalommal és odaadással kell, hogy teljesítse azt, ha úgy akarjuk, hogy az apákhoz és nagyapákhoz méltók lehessünk. Nem szabad tehát a pártviszályoknak ezen nemes testület belsőjébe férközni. Így azután nem kell tartanunk attól, hogy nemzeti jellegünkön kívül kivetkőztet a minket elnyomni törekvő áradat.“

Az énekkar szerepe kibővült. Az önképzés és az énekkultúra fejlesztése mellé még egy, a történelmi idők követelményei szerinti nehéz kötelességet vállalt: a kisebbségi sorsban a megmaradás ügyét szolgálni. És ezt azóta is hűséggel, sokszor küszködve, de betöltötte. Voltak hullámvölgyek, amikor úgy nézett ki, hogy a külső körülmények hatására megszűnik, de a tiszta öntudat átmentette mindég és megóvta a pusztulástól. Az énekkar nagy lelkesedéssel és odaadással működött. A társulat idős tagjai meghatottan emlékeznek azokra az időkre, amikor kint a mezőn, az ekeszarva mellett, vagy kaszálás közben, a határon is a versenyre tanult dalokat énekeltek, s a teknőszerű határ különböző részéről csendült fel a szólamaikat éneklő-gyakorló dalosok hangja.

Az 1930-1937 között a Kisküküllő mentén aranykorát élte az énekkultúra. 1930. szeptember 7-én ünnepelte a dombói énekkar 80. jubileumát. A környékbeli dalárdák közül 8-an vettek részt és szerepeltek ezen az ünnepélyen. Az 1934. június 3-án Dombón tartott dalos versenyéről a *Keleti Ujság* c. napilap így számolt be: „Impozáns keretek között tartották meg Küküllődombon az Országos Dalosszövetség múlt évben megalakult VII. küküllővidéki kerületének első dalos versenyét. A versenyre benevezett 17 dalárda a magyar dal szeretetével lépett pódiumra és az egyszerű falusi dalosok a magasztos ügy fontosságának átérzésével énekeltek versenydalaikat“.

Ez volt az 1930-as évek hattyúdala. Közeledett a második világháború. A nehezedeő idők mind szűkebb kört vontak az énekkar működése körül, már csak a temetéseken és templomi ünnepélyeken szerepelhetett. A dalosversenyeket és az énekkari próbákat az állami hatóságok 1940-ben véglegesen betiltották. A kényszerszünet 1946-ig tartott, amikor a csontka tizedre, 1950-ig, újra alakult az énekkar. Jellemző a lelkesedésre, hogy 68-an iratkoztak be. Rövid ideig bár az egyháztársadalmi egyesületek nagy lendülettel kezdenek működni. Az unitárius kultúrotthon megtelt művelődni és szórakozni akaró fiatalokkal. Pál Tamás ny. lelkész így emlékezik vissza erre az időre: „Olyannak tűnik az a lázas tevékenységgel végzett kulturális munka, mintha ki akarná pótolni azt, ami az 1940—

1945 közötti időben az állami hatóság tilalma miatt nem végződhetett el“.

Az 1848. évi államosítási törvény következtében sajnos mind a kultúrházból, mind az iskolából kiszorultunk. Be kellett szüntetni az egyházi egyesületek tevékenységét. De az évszázados múltra visszatekintő énekkar túlélte ezeket a nehéz időket. Mátyás Sándor — az énekkultúra lelkes munkása — összehívta az énekkar tagjait és kérte őket, hogy az ének ügyét tovább is pártolják. Ennek a gyűlésnek eredménye lett az énekkar újraalakulása.⁸ Azóta is, mint templomi és temetési énekkar működik és tölti be a „jó mag“ áldásos szerepét a dombói unitárius közösség életében.

2. *Ifjúsági egyesület*, hogy pontosan mikor alakult, arra nézve nem találunk feljegyzést, de már 1846-ban a keblitanács (presbiterium) foglalkozott a szervezetben támadt vitás kérdések rendezésével. A gyűlésről készült jegyzőkönyv erre vonatkozó része a következőket tartalmazza: „Minthogy ezen sz.(szent) Ekklezsiában mindég csend és béke uralkodott, valamint az éltesek, úgy az ifjúság között is; úgy ezt ezutánra is a sz. Ekklezsia a maga kebelében ennek utána is fenntartani kívánja, de értésére esvén közelebbről a sz. Ekklezsiának, hogy a kebelbeli ifjúság az ünnepi Cantálásra nézve két felé vált és egymással ellenkezik afelett, melyik járjon elől és melyik utóbb, erre nézve ezen sz. Presbyterium az egyenetlenkedés megszüntetésire nézve jelenleg meghatározza, hogy ezen közelebbi sz. ünnepen a cantálási elsőbbség a belső embereknél és uraságoknál, úgy szintén a falu minden szegleteibe és az úgynevezett nagy utcán illeti a korábban gyakorolt ifjúságot, ezen kis utcán pedig most egyszer Ozsváth Jánostól kezdve id. Kotsis Mihályig engedtetik az elsőség a korábban gyakorlatlan osztálynak, — s egyszersmind minden legénynek szorosan meghagyatik, hogy valamint cantálás közben az utcákon, úgy a mulató szálláson magát illetlen beszédől, káromlástól, rézszegegtől, szabad ég alatti pipázástól megtartóztassa. . .“

„Jövendőre pedig szorosan meghatározza ezen Presbyterium, hogy valaki nyári tanításra pontosan fel nem járand, s annak ideje elkövetkeztén itten az Eccla énekvezérinél magát kotta tanulásában nem gyakorolja, semmiképpen nem botsáttatik“.⁹

Ugyancsak a vizsgáló és békéltető bíró szerepét tölti be az ifjak közötti egyenetlenségénél a Presbyterium a következő jegyzőkönyv szerint: „Tudtára esvén a dombói unitaria sz. Egyház előjáróságának, miszerént a falu két rendbéli Cantáló Ifjúsága között háborúság ütötte ki magát, töstént gyűlés eleibe parantsolá őket, az holott is szorosan kikérdeztvén, úgy taláztatott, hogy a háborúság kezdője volt a kisebb legénység bírāja, Székely János, ellene szegülvén a sz. Eccla azon határozatának, miszerént a cantálásbeli elsőbbség illeti a falu nagyobb rendbéli ifjúságot, ez makatsul megvetvén, a vezérlete alá gyűjtött kisebb rendbéli ifjakat a jobb helyeken előbb hordozá el, ebből következett a két rendbéli ifjúságnak összefelegtetődzése és ebből következett össze háborodása, a dolgot mégis tovább fürkészvén, által látá ezen sz. Egyház Előljárósága, hogy az ifjúi heveség szinte mindeniket hibába kevert, és így egyik is a másiknak nagyon kevéssel maradt adósa, — ezen összeháborodás jóvá igazítása végett lett a *Határozat*: Mi szerént az ellenségeskedésben jött mindkét rendbéli ifjúság nyújtsa egymásnak jobb-jobb kezét, egyik a másiktól botsánatot kérjen és megbotsásson, úgy, hogy egyiknek is a másikon semmi további keresete nem legyen, — és ez meg is történt a gyű-

lés színe előtt, mind két rendbéli ifjúság egyesülve egy pár darabot elénekelt, s a gyűlet örömmel eloszlott.¹⁰

Ez a múlt század közepén említett és gyakorolt szokás, a karácsonyi cantálás a dombói ifjúság körében a mai napig fennmaradt. A vallásos lelkület, tiszteletadás és szórakozás egészséges szintézise ez, melyet ugyanakkor a szervezettség is jellemez. Ismertetjük ezt, úgy amint az elődöm Pál Tamás ny. lelkész a '30-as években részletesen leírta:

„Karácsony előtt hat héttel az egyházközség legény ifjúsága az iskolában (ma az ekg tanácstermében) összegyűl, tisztikart választ magának és pedig egy bírót, esküdtet, polgárt, két beköszöntőt, vőfélyt és lepényhordót. Megkéri a kántort, hogy tanítson nekik karácsonyra két szólamban 2 karácsonyi és 2 népdalt. Az énektanulás hat-héten át minden hétfőn és csütörtökön este folyik a legnagyobb rendben, amiről a buzgó plágás gondoskodik. Az ő hivatása az, hogy a tanulás, s általában az összejövetelek ideje alatt felügyel, a rendetlenkedőt két legénnyel (hajdúk) lefogatja és a plágával testére olyan büntetést mér, hogy az illetőnek elmegy a kedve egyelőre a rendetlenkedéstől.“ (Ezt ma már nem alkalmazzák, nincs is szükség rá.)

Karácsony szombatján délután az egész ifjúság megjelenik az iskolában (tanácsteremben). Ekkor a legénység fogadalmat tesz arra, hogy a közeledő ünnepen magát unitárius keresztény ifjúhoz illően fogja viselni. Az ifjúság vezetői külön megfogadják, hogy tisztükben hűen járnak el. Ezek megtörténte után elindulnak az ún. „hajnalozók“, az ifjak által fogadott zenészek és a két beköszöntő. Megjelennek minden család ajtajában, s a zenészek elmuzsikálják a hajnalozó ősi karácsonyi estéli dallamot, utána az egyik beköszöntő a karácsony jelentőségéről rimbeszedett mondokát-verset mond el, és szép karácsony estét kíván az egész családnak. Másnap, vagyis ünnep első napján templomba mennek, úrvacsorát vesznek, utána sorba állva kivonulnak a templomból. Délután 2 órakor gyülekeznek és közben indulnak kántálni. Minden udvaron elénekelnek egy karácsonyi éneket és egy népdalt, a végén a bíró mindenütt elmondja a karácsonyi köszöntőt. Mindenütt kapnak egy lepényt vagy kalácsot (most pénzt), amit a lepényhordók átvesznek és átadják a vagyongazdálkodó kulcsárnak. Minden háznál ez ismétlődik, senkit ki nem hagynak, csak ahol be van zárva a kapu — ez ritkán fordul elő —, úgy éjjeltájjra végeznek. Ehhez még hozzá tartozik, hogy a délutáni istentisztelet, az összehúzás előtt — félbe szakítva az éneklést, — a papi udvaron gyülekeznek, s ott elénekelik mind a 4 éneket, amit tanultak, elhangzik a beköszöntő is, s ezt a templomba jövő gyülekezet tagjai is végig hallgatják. Befejezéskor, mikor a falut bejárták, újra megjelennek a paplak fölötti hegyoldalon, ott elénekelik mind a 4 éneket, a bíró az éjszakába mondja a karácsonyi köszöntőt és testületileg levonulnak a kultúrotthonba, ahol megtörténik a begyűlt adomány számbavétele, a pénz elszámolása. Másnap, ünnep másodnapján a két vőfély, a leányok által színes szalagokkal díszített, „vőfélypálcával“ és virágos fekete kálappal megjelennek a templomban, részt vesznek az istentiszteleten. A záró ének előtt kimennek a templomból és bejárnak a falut, minden családot meghívják a „legények karácsonyi táncmulatságára“. Itt az összegyűlt kalácsból és a tanulás kezdetekor általuk összetöltött borból megkínálnak — „megemberelnek“ — mindenkit, miáltal az ifjak mulatsága a falu ünnepi mulatságává válik. Mindenki részt vehet benne, nem kell fizetni, — a begyűlt összegből fizetik a zenészeket —, csak azok a

legények kell hogy fizessenek, akik nem vettek részt az éneklésben. Ez az ősi szokás egy szép kersztényi gondolatot őriz: azt, hogy karácsony a szeretet, a béke, a testvériség ünnepe, s abból rang, osztály és vagyonskülönbség nélkül részesülhet mindenki. Együtt ünnepel, és egyenlően részesül az ünnep belső és külső javaiból s áldásaiból mindenki. Ennek a szokásnak nagy része van abban, hogy Dombón még ma sem vehető észre az emberek társaságában sem vagyoni, sem születésbeli különbség.

Az ifjúsági egyesület újabban lényeges változáson ment át. Ma már mozgalmas ifjúsági élet van az egyházközség keretein belül: bibliaórákat tartunk, műsoros ünnepélyekre készülnek, énekeket, népi táncokat tanulnak, kapcsolatot teremtenek más unitárius ifjúsági csoportokkal. Mindez annak a jele, hogy az önművelés és a vallásérkölcsi kérdések iránt nagy a fogékonyság; a közösségi életet igényli és örömmel vesz részt abban az ifjúság. Örvedetes az is, hogy a kivesző félben levő népi viselet a leányok körében mind nagyobb teret hódít. Már konfirmáláskor elkészítik a szép ruhát, amelyet aztán ünnepek, ünnepélyek alkalmával szívesen viselnek. A legényeknél ez nehezebben megy, de már foglalkoznak a gondolattal, beszélnek róla. A leányok népi viselete a következő darabokból áll: hosszú bő, sötétkék anyagból készült ráncos „fersing“, fehér hímzett kötény, fehér, bő ujjú gyolcsing, tászlis nyakkal, rövid és feszes mellrevaló szűk lájbi gyöngydíszsel, színes és mintás selyem vállkendő és végül a háton hosszan lelógó színes selyempántlika. A legények viselete: kemény szárú fekete csizma, szűkre szabott, fekete zsinoros harisnya, fekete lájbi, fehér ing és fekete kalap.

3. Az *olvasó társaság* megalakulásának idejét nem ismerjük, de a 19. század közepén már működött és a népnevelés ügyét hatékonyan szolgálta. Ütő Lajos lelkész visszaemlékezéseiben azt írja, hogy a társaság tevékenysége a *Vasárnapi Újság* és *Üstökös* c. lapok rendszeres olvasásában állott. „Minden vasárnap délután az iskolában nemcsak az olvasó társaság tagjai, hanem mások is összegyűltek, s mikor a tanító nem lehetett jelen, közülök a legjobban olvasni tudó a lapot olvasta, s a többiek örömmel és gyönyörűséggel hallgatták.“ Később a *Magyar Polgár* és a *Hirmondó* c. lapokat is járatták a tagoktól összegyűjtött pénzből.

1876-ban egyes tagok indítványára a lapokat megszüntették s a pénzalapot maguk között felosztották. Ezzel a társaság felbomlott. Az énekkar azonban átmentette és magába fogadta az olvasó társaság ügyét s kebelén belül tovább élt. Ütő Lajos feljegyzéseiben erről a következőket írja:

„... felbomlása után csakhamar egy más gondolat született meg azon egyének között, akik a harmóniának (énekkar) tagjai voltak akkor is, s a többi harmónia tagokkal együtt egyet értve meghatározzák, hogy azon alap (ti. a harmónia alapja), amíg nagyobbá nőné ki magát, addig is járassanak egy heti lapot. Úgy járt egy darabig a *Hirmondó* s ezen kívül még a *Keresztény Magvető* és az *Unitárius Közlöny*.

Az énekkar elszámolási jegyzőkönyvében sok helyen találkozunk a kiadások tételénél ezen lapok megrendelésével.

4. *Temetkezési társulatok.* Az egyházközség temetője, nem messze a templomtól, az *Uj hegy* alatti lankás domboldalban fekszik. Szépen gondozott, ami arról tanúskodik, hogy az elődök iránti tisztelet mélyen él a lelkekben. Ennek ápolásában nagy szerepük volt és van a temetkezési társulatoknak.

Az egyházközségben jelenleg három ilyen társulat működik, és valamelyikbe minden dombói család beletartozik.

Az *első temetkezési társulat* az 1860-as évek elején alakult, jegyzőkönyvet azonban csak 1895-től vezetnek. A társulat tagjai haladóbb szelleműek voltak, akik valószínű a környéken levő szász közösségek életét, szervezetét megfigyelve, abból a dombói életre és helyzetre alkalmazható dolgokat leszűrték és alkalmazták. A halotti társulat célja: hogy ha a tagok családjában halálozás történik, a társulati tagok kötelesek a sírásáról gondoskodni és a temetésen megjelenni.

A társulat egy évtizedre alakult, s mikor ez lejárt, aki a társulatnak nem akart tovább tagja lenni, a társulattól kiléphetett és a közvagyonból az őt illető részt kikapta. Akik pedig a társulat további fennállását óhajtották, azok újból egy évtizedre alakultak. Ha új tag jelentkezett és magaviselete kifogástalan volt, a társulatba közmegegyezés folytán bevetették és a meghatározott tagsági díj befizetése után rendes tagnak tekintették.

A társulat alapszabályai szigorúak és betartásukat megkövetelik. Jellegzetes szabályok:

„a) Aki a temetésen nem jelenik meg, büntetést fizet.

b) Ha valamely tag a társulat gyűlésében nem jelenik meg, büntetést fizet.

c) Ha valamely tag temetés vagy gyűlés összehívása végett elindított körlevelet estétől reggelig magánál tartja, vagy ha az első szomszédja nincs otthon és mégsem viszi a második szomszédjához, büntetést fizet.

d) A társulat tagja csak az lehet, akit a gyűlés alkalmával bevasztanak a társulati tagok.

e) A nyújtó padot, amely a társulat tulajdonát képezi, csak társulati tagok vehetik igénybe.

f) Aki a társulat gazdái által sírásónak kirendeltetett és ki nem áll, a társulattól kizáródik... Helyes indok az elmaradásra csak betegség lehet, egyéb semmi“.

A társulat által közösen hozott határozatokat mindenki magára nézve kötelezőnek tartotta; ha valaki ellenszegült, megbüntették. A társulat minden év elején tartott gyűlésén gondoskodott arról, hogy zökkenőmentes legyen a váltás a tisztségekben. A társulat gazdái sorrend szerint minden évben cserélődtek; ezt a jegyző tartotta nyilván és jelentette be a gyűlésnek. Hasonlóképpen gondoskodás történt a sírásók kijelöléséről is.

A *második társulat* az ún. *Szegény társulat*. Alakulására csak 1907-től vannak adataink. Tagjai között több a szegényebb rendű törpe birtokos és mesterember. Az aláírások is azt bizonyítják, hogy többen vannak közöttük írástudatlanok; az alakuló gyűlés jegyzőkönyvét ugyanis minden belépő tag alá kellett írja, s a 37 tag közül csak 21-en írták alá, 16-on „keresztjegy nyomással“ éltek, ami azt jelenti, hogy ezek írni nem tudtak. Az első társulatban ezzel szemben az aláírók — 43-an — mind írástudók.

A társulat nem annyira zárt és szigorú, mint az első, bizonyítja ezt az is, hogy kevesebb taggal indulnak, s egy pár év múlva csaknem kétszeresére növekedik a tagok száma. Ma már 97 család tartozik hozzá. Határozatai lazábbak és megértőbbek. Később azonban a visszaélések és fegyelmezetlenség megfékezésére ők is szigorítanak, büntetnek és kizárnak, ha kell.

A harmadik társulat az ún. *Gazdák* vagy *Gazda társulat*, mely az első világháború előtt alakult. Ez a legtöbb családot magában foglaló társulat.

A társulatot a közgyűlés irányítja. Itt választják meg a társulat vezetőit: két gazdát, jegyzőt, akik a gyűlés megbízásából a társulat anyagi és szervezeti életének irányítói. Minden évben beszámolnak a közgyűlésen tevékenységükről. A közgyűlés hozza az új, vagy módosítja a régi határozatokat, állapít meg büntetéseket, zár ki vagy vesz fel új tagokat és teremti meg az anyagi feltételeket. Érdekesebb határozatai:

„a) Minden új tag tagsági díjat fizet és a járulék kiróvásánál és a gödör ásásánál ők az elsők, megszakitva a régi tagok sorrendjét.

b) Id. Székely Istvánt nyomoréksága és öregségére való tekintettel a közgyűlés felmenti a gyűlésben és a temetésben való megjelenéstől.

c) Az olyan személyek, kiknek családja van és a társulatba csak a szülei vannak beiratkozva... a szülei révén nem tarthatnak jogot a segélyre.

d) Azon tagok nem kötelesek takarni, akik dalárdisták, ha a dalárda is jelen van a temetőben.

e) Öreg szülők helyét és jogát átveheti a gyermek a köteleességekkel együtt.

i) Szabó Albertet vissza fogadja soraiba a közgyűlés, akit kizárt rendetlen magatartása miatt, s most hányatott sorsra, zilált családi állapotára való tekintettel megbocsátással és elnézéssel, az új tagokra vonatkozó feltételek mellett.

g) Más felekezeti tagja lehet a társulatnak, ha a fenntartói járulékokat fizeti az egyházközségnek, mint más társulati tag.“

A jegyzőkönyv vezetése csak 1947-től történik.

A temetkezési társulatok anyagi alapját a tagok adták össze a közgyűlés meghatározása szerint. Az összegyűlt pénzből deszkát vásároltak koporsókészítésre. Volt idő (1920-as évek), amikor a gazdák gabonát adtak. A dombói temetkezési társulatok ma is abban különböznek a környéken újonnan alakított temetkezési segélyegyesületektől, hogy nem pénzt adnak segélyként a családoknak, hanem koporsót és a sírásásról s hantolásról gondoskodnak.¹²

A temetkezési társulatok működése a következőképpen történik. A haláleset beálltával a család valamelyik tagja azonnal értesíti a társulat vezetőjét, aki kirendeli a soron következő három tagot a sírásáshoz. Egy családtag, a társulat gazda és az egyházközség gondnoka, közösen kijelölik a sírhelyet és azt a három társulati tag kiássa a gazda ellenőrzése mellett.

A temetés időpontját a társulat jegyzője „körlevéllel“ tudtára adja a társulati tagoknak. A körlevél egy nyeles fatábla, melyre ráragasztja az értesítés szövegét a névsorral, mely úgy van összeállítva, hogy az a jegyzőtől indul el, hozzá tér vissza, miután bejárta a falut. Az értesítés a halott nevét és a temetés idejét tartalmazza. A körlevelet minden tag a névsorban következő taghoz viszi.

A temetés napján minden társulat-tagnak kötelező a megjelenés a halottas háznál és a temetőben. Temetésre a harangok addig nem szólnak meg, míg a társulat-gazda nem jelenti a lelkésznek, hogy a sírhely a temetésre készen áll. Mikor ez megtörtént, összehúzzák a harangokat, ami tudtára adja a falunak, hogy a sírhely készen van, úgy is nevezik ezt, hogy a *gödörnek* szólnak a harangok. Ezt követi a második haran-

gozás csak egy haranggal, ez az ún. *induló*, amely hírül adja a falunak, hogy a lelkész a társulat gazdával elindult a halottas házhoz, s ez mindaddig szól, amíg megérkeznek.

Régebben az volt a szokás, hogy a társulati-tagok lapátokkal jelentek meg a halottas háznál, hazulról vive magukkal a hantoláshoz szükséges szerszámokat. Ma már a társulatoknak megvan e célra minden felszerelésük, amire a temetésnél szükség van, és azokat a sírások előre kiviszik a temetőbe. A háznál és az úton, valamint a temetőben is a társulat-gazda ügyel a rendre, utasításai szerint történik minden. A háznál tartott temetési szertartás végével szekérre teszik a koporsót. A szekér előtt megy a társulat-gazdával, a zászló vívőkkel és éneklő férfiakkal a lelkész, a szekér, vagyis a koporsó után a halott hozzátartozói és a gyászoló gyülekezet négyes sorokban. Az úton végig énekelnek a férfiak egészen a temetődomb aljáig, innen néma csendben mennek a temető kapuig, ahol az előre odakészített rudakra helyezik a koporsót és azt kézen viszik férfiak a sírig, lábbal előre helyezik az odakészített kötelekre; hat ember megfogja a köteleket és leeresztik a koporsót a sírba. A gödörben levő két sírásó a szemfedőből leszakít egy darabot és kiadja a halott hozzátartozójának; az előre megszámozott padmaly deszkákat elhelyezik a koporsó fölötti párkányon, majd létrát engednek le, a két sírásó kijön s kezdetét veszi a hantolás. Az előre odakészített lanátok mellő odaáll 15—20 társulat-tag és elkezdődik a behantolás. Ez alatt a dalárda énekel. Mikor a hantolásnak vége, a koszorúkat és virágokat a sírhalomra helyezik. Végül a társulat-gazda a gyászoló család nevében megköszöni lelkésznek a vigasztalást és a gyülekezetnek a részvételét, és vigasztaló szavakkal fordul a halott hozzátartozóihoz. Befejezésül így búcsúzik: „Te pedig kedves halott sírod üregében pihenjél csendesen, lelked nyerjen örök üdvösséget... Isten veled, jó éjszakát.“

Mikor a temetés véget ér, a temetőben megtörténik a társulat-tagok számbavétele. Ezután a halott hozzátartozói a társulat-gazdát, közelebbi hozzátartozókat és idegenből érkezetteket meghívják a halottas házhoz az ún. *torba*.

Az első temetkezési társulat jegyzőkönyvében olvashatjuk, hogy Márkos József javasolta a tor eltörlését. Gyűlés az indítványt elfogadja, azzal az indoklással, hogy a torozás költséges és haszontalan és annak megszűnését minden társulat-tag óhajtja (1928 jegyzőkönyv). E határozat ellenére a torozás nem szűnt meg teljesen, kicsiben ma is megvan.

A társulat-gazdának feladata még hogy a virrasztóban röviden méltassa az elhunyt életét, vigasztalja a családot és egy pár egyházi ének eléneklésére szólítja fel a jelenlevőket. A torban evés előtt és után imádkozik.

A három temetkezési társulat, annak a közösség összefogásából az egyént segítő, bánatában vele együtt érző szelleme nagy erő és összefogó kapocs volt nemcsak a múltban, hanem a jelenben is.

A dombói nép közösségi élete évszázadokon át a templom, az iskola és az egyház keretein belül bontakozott, mélyült és növekedett. Az elődök iránti tisztelet hagyományörzővé tette, de nem merevült bele, lépést tudott tartani a fejlődő élettel. A múltból merített mindig erőt a jelenre s ez adott lendületet jövőt építő szándékaihoz. Védelmet és segítséget a hit által a vallásos közösségben kereste és találta meg. Ennek a közösségnek olyan vezetői voltak, akik ezt a hitet és bizalmat erősíteni tudták benne. A népben megvolt a többletakarás vágya, de szűkös anyagiakkal

rendelkezőt, megértette, hogy csak összefogással érheti el azt, amit maga elé tűzött. Ez a gondolkozás és lelkület hozta létre és tartotta fenn azokat a kicsi erőket összefoglaló egyesületeket, amelyek aztán segítettek az egyenes járásra s fokozták a ragaszkodást a maga teremtette intézményekhez. Ezek segítségével erősödött bennük az egyházhoz fűző vallásos s az egymáshoz kapcsoló népi tudat. Úgy, ahogy a régi szólás tartotta: „Tarisd meg hitedet, hogy megtartod legyen a hit“. Ezzel a meggyőződéssel őrizték a századok viharában intézményeiket, s tartották meg a templomukat, iskolájukat és egyházközségüket.

JEGYZETEK

- ¹ Uzoni Fosztó István: Historia ecclesiastica Transylvano Unitaria. II. kötet. 402. 1.
- ² A kelyhet 1971-ben az állami hatóság elkérte kiállítás céljára és azóta a bukaresti Történelmi Múzeumban őrzik. Az egyház több rendbeli kérésére sem adták vissza.
- ³ A küküllődombói unitárius egyházközség története. 1910. Kézirat. III. 6.
- ⁴ Kelemen Lajos: Legrégibb adataink unitárius templomainkról püspöki egyházbizalmi jegyzőkönyveinkben 1789-ig. V. 125 1. In: KerMagv LIV (1922) 174—175 1.
- ⁵ Küküllői egyházkör protocolluma 1873.
- ⁶ A dombói önképző éneklő társaság jegyzőkönyve 1872—1968.
- ⁷ Uo.
- ⁸ A dombói önképző éneklő társaság jegyzőkönyve, 1872—1968.
- ⁹ A dombói unitár. ecclesia protocolluma. 1846.
- ¹⁰ Uo.
- ¹¹ Útő Lajos: Adombói unitár. ecclesia. 1879.
- ¹² Halotti társulatok jegyzőkönyvei. 1907—1991.

Felhasznált forrásmunkák:

Egyházköri Protocollum 1786—1866.
 Küküllő körüli Esperesi vizsgálószéki jegyzőkönyvek. 1825—1833.
 Küküllői Unitárius Környék jegyzőkönyve. 1834—1845.
 Küküllői Egységihívó Egyházaknak jegyzőkönyve. 1845—1862.
 Pál Tamás: Adatok a dombói ekg. tört.-hez. 1924—1958.

Lőrinczi László

VALLOK ÉLETUTAMRÓL (3. rész)

VIZSGAZUNK KADÁCSBAN

Így indult el, szinte magától és így alapozódott meg, szinte terv nélkül, a mi kadácsi háztáji gazdaságunk.

A falu nem adott időt a tervezésre. . . Kopogtatott az ajtón, csikordult az utcakapu fakilincse, valaki bejött, valamit hozott, valaki átszólta a ke-